

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK 10 CENA 39 Kč
6.5.2020 ROČNÍK XVI
AD VO JKA, CZ

SOUČASNÁ POLSKÁ LITERATURA

1.0>
Ilustrace Martin Kubát, 2020
ISSN 1803-6635
9 771803 663006

PŘÍLOHA: NOVÁ POLSKÁ PRÓZA

minisérie Pán tygrů / román Města Michala Ajvaze / debutové album Lyry Pramuk
první svazek sebraných spisů Karla Kosíka / Moravská Amazonie pod vládou lobbistů

Emancipace filosofa

Nad spisy Karla Kosíka

Nakladatelství Filosofie se rozhodlo vydat Sebrané spisy Karla Kosíka. První vydaný svazek (s pořadovým číslem 4), představující Kosíkovy eseje a články z let 1955–1969, je svědectvím o filosofově postupném odpoutání od dogmatického marxismu, ale také o jeho blízkém vztahu k české kultuře.

MATĚJ METELEC

Po Janu Patočkovi je Karel Kosík patrně nejznámějším českým filosofem dvacátého století. *Dialektika konkrétního*, která česky vyšla v roce 1963, souzněla s tehdejší obrátou marxistické filosofie k jiným myšlenkovým tradicím. Výsledkem byla řada pokusů o někdy více, jindy méně plodné myšlenkové syntézy. Že Kosíkovo úsilí o konfrontaci marxismu s fenomenologií patřilo k těm prvním, dosvědčuje mimo jiné skutečnost, že záhy po svém vydání byla *Dialektika konkrétního* přeložena do tučtu jazyků včetně japonštiny a například v Německu se dočkala hned několika vydání. V českém prostředí šel Kosíkův význam coby nedogmatického marxistického filosofa ruku v ruce s rolí stranického a posléze i veřejného intelektuála. A právě texty, jimiž zasahoval do dobových intelektuálních debat, obsahuje svazek *Dialektika, kultura a politika*, vymezený roky 1955–1969, kterým nakladatelství Filosofie zahajuje vydávání Sebraných spisů Karla Kosíka.

Spisy jako monument

Sebrané spisy jsou, alespoň pro malé národy, vždycky instituce, která překračuje význam samotného autora. Mají vystavět pomník minulé slávy, ukázat, že i my jsme měli své velké básníky, spisovatele, vědce a filosofy hodné „opera omnia“. V českém případě se po roce 1989 jedná především o básníky. Z filosofů se vedle Jana Patočky, jehož sebrané spisy začali editoři pořádat ještě samizdatově, po listopadu dostalo této pocty Ladislava Klímovi, do jehož tvorby však patří i texty beletristické.

Dílo Karla Kosíka na rozdíl od díla Patočkova či Klímova s sebou však nese některé nepříjemné souvislosti. Kosík byl „stranickým intelektuálem“ v padesátých letech. Patrně ne náhodou vychází čtvrtý svazek spisů jako první a náhoda nebude ani to, že jej otevírá článek Hegel a naše doba z Literárních novin ze 17. listopadu 1956, jenž je ve znamení „boje proti kultu osobnosti“. Texty z doby před rokem 1956 by úsilí o „revindikaci“ české marxistické filosofie prokázaly špatnou službu. A tento úmysl nepochybně v pozadí Kosíkových spisů je, jakkoli to neznamená, že by nešlo o skutečně kritickou edici. Na rozdíl od nakladatelských počínů, za nimiž stojí jednorozměrná propagandistická intence, je obsáhlý poznámkový aparát skutečně užitečný a zasazuje jednotlivé texty do dobových souvislostí. Tomu napomáhá i velmi dobrá předmluva editora svazku Jana Mervarta. Bez ní by čtenář mohl snadno přehlédnout, že leckterá formulace, která dnes zní jako běžné aparátnické ptydepe, mohla být dobově doslova heretická. Někdy komentáře ovšem trpí až přílišnou snahou vyzvednout našeho velkého filosofa a neotevírat některá z témat, jichž si byl Kosík v druhé půli šedesátých let bolestně vědom. To ostatně dosvědčuje rozhovor s A. J. Liehmem z knihy *Generace* (který je v knize přítomen), byť nejdůležitější Kosíkovy politicko-společenské eseje z let 1968–69 jsou zařazeny do jiného dílu spisů.

Shromážděné texty z kulturních periodik, tehdejšího pole zásadních polemik, jsou rozděleny do dvou oddílů: Marxismus a přehodnocování stalinismu a Kultura, literatura a politika. Proces emancipace od stalinismu je jim společný, přičemž texty v tomto směru nejvýraznější obsahuje oddíl druhý, kulturní. Eseje Hašek a Kafka neboli Groteskni svět a Švejk a Bugulma neboli Zrození velkého humoru poji snaha podat aktuální interpretaci *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války*. První vznikl v roce 1963, druhý v roce 1969, ale až do roku 1993 zůstal v rukopisu. Vzdálenost, která obě haškovské interpretace dělí, odměňuje cestu Kosíkovy intelektuální emancipace.

Kultura i politika

Kosíkův osud podle Mervarta nebyl výjimečný, představoval spíš „typický příklad“.

Karel Kosík. Kresba Adolf Hoffmeister

Typický pro jeho generaci stranických intelektuálů, nutno dodat. Ty totiž často formovala krom generační zkušenosti války a okupace současně zkušenost odbojová. Jako mnozí další budoucí straničtí intelektuálové – například Radovan Richta, Vojtěch Mencl, Miloš Hájek, Vladimír Kašík či Lumír Čivrný – byl Kosík součástí Revoluční skupiny Předvoj. Konec války jej zastihl jako vězně v Malé pevnosti Terezín, kde ještě 2. května nacisté popravili řadu jeho soudruhů a soudružek. Na komunismu této generace nebylo pranic salonního – o to nesnadnější však byla jejich postupná emancipace z jeho dogmat.

V článku Hegel a naše doba Kosík volá po tom, aby se „filosofie skutečná, obrozená, nedogmatická, vědecká filosofie stala

základní a rozhodující sférou, v níž je možné uchopit smysl událostí naší epochy, charakterizované bojem proti zjevům, jež stručně nazýváme kultem osobnosti“. Obrát k Hegelovi byl pro marxisty ve východním bloku nejednou hledáním cesty z krize. Přitom je patrné, že Kosíkova tehdejší kritika stalinismu má k dispozici stále pouze stalinistický jazyk: určující je „duch sjezdu“, „vítězství komunismu“ obhajuje „zájmy všeho proletariátu“, zájem o Hegela je projevem „renesance leninismu“.

Jak nesnadné bylo se z tohoto jazyka vyprostit, ukazuje i článek *Přeludy* a socialismus, publikovaný v březnu 1957 v Literárních novinách. „Stejně záporné jevy,“ píše Kosík, „které jsou na určité etapě vývoje odsuzovány a pranýřovány jako projevy sociáldemokratismu, objasňují se v následujícím období jako důsledky slánštiny

rozchod s režimem, ale vedla ke snaze o jeho reformu. Taková byla typická cesta emancipace stranických intelektuálů, kteří v padesátých a hlavně šedesátých letech posouvali veřejný diskurs. Museli to být právě oni, protože jen oni do něj byli vpuštěni. Na tuto jejich výjimečnou roli upozorňuje i Jan Mervart a dodává: „veřejná autorita a symbolický kapitál, jímž se českoslovenští straničtí intelektuálové (a intelektuálové ve východním bloku obecně) celospolečensky těšili, jsou zároveň nesrovnatelné s poměry v tehdejší západní svět“. To ale není tak úplně pravda. Poválečná éra byla totiž i na Západě zlatou érou veřejných intelektuálů. Platilo to zejména ve francouzském prostředí, kde panovali intelektuální „mandarini“ Jean-Paul Sartre, Albert Camus nebo Simone de Beauvoir. Velká byla ale i prestiž Bertranda Russella v Británii či význam Heinricha Bölla v západním Německu.

Odpovědnost intelektuála

O kultuře psal Kosík do jisté míry proto, že ji chápal jako „nástroj změny“, zároveň v šedesátých letech kultura, v českých dějinách nikoli poprvé, suplovala politiku. Psát o Máchovi patří takřkajíc k „údělu“ českého filosofa, psát o Kafkovi bylo v šedesátých letech v Československu endemické. Neoriginálnější a nejpůsobivější jsou Kosíkovy texty o Haškovi: nejde v nich zdaleka jen o estetiku, ale o odpor proti zpupnosti moci. Dovězení emancipace intelektuála stranického ve veřejného představuje ve čtvrtém svazku zmíněný esej *Švejk a Bugulma*. Vzhledem k tomu, že politicko-společenské texty z konce šedesátých let v knize chybějí, působí esej jako blesk z čistého nebe. Je to jiná atmosféra a jiný Kosík, dovolávající se proti Leninovi Rosy Luxemburg. Lenin už nestojí proti Stalinovi, ale Švejk a polsko-židovská intelektuálka proti oběma.

Mervart v předmluvě poukazuje na to, že Kosík v šedesátých letech artikuloval myšlenku socialistické plurality, ale jako řada dalších ji komplexněji nerozvíjel. Stojí za to dodat, že se našli i ti, kteří ji rozvíjeli – třeba Petr Pihart nebo Michal Lakatoš. Kosík se v téže době začíná filosoficky odklánět od marxismu, nebo přinejmenším od marxismu-leninismu. V rozhovoru s Liehmem vyjadřuje chmurný soud o stavu československé filosofie: „v uplynulém desetiletí nepodala skutečný filosofický výkon při objasňování základních filosofických otázek, jako je pravda, čas, bytí přírody, člověk atd.“. Samotný výčet otázek ukazuje, že Kosík už přinejmenším napůl dovršil obrát k fenomenologické filosofii, s níž nadále nepovede, tak jako v *Dialektice konkrétního*, kritický dialog, ale spíš přestoupí na její pozice a z nich začne kritizovat moderní projekt. Namísto stranické disciplíny nastupuje „odpovědnost intelektuála“, dovršení emancipace od angažovanosti chápané jako služba straně k odpovědnosti před vlastním „rozumem a svědomím“.

Karel Kosík: *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články 1955–1969. Sebrané spisy 4.* Filosofie, Praha 2019, 291 stran.

a konečně nacházejí vysvětlení v působení kultu osobnosti.“ Nejde o odhalení absurdity pseudodialektického stalinského newspeaku, naopak. V tom, co by „nemarkxistovi a metafyzikovi“ připadalo jako „čirý nesmysl“, se podle Kosíka projevuje, že si „společnost uvědomuje v nejasné formě své vlastní vývojové zákonitosti“ a „dospívá k poznání socialismu jako reality, rozvíjející se v protikladech a rozporech“.

Na rozdíl od mnoha jiných si však Kosík v šedesátých letech uvědomil a nahlas řekl, že tu vždy bylo nemálo takových, kteří nesouhlasili a byli umlčováni; toto vědomí formovalo i jeho vztah k Janu Patočkovi. Jeho postoj k režimu se vyvinul od bezvýhradné důvěry k nedůvěře – ta ovšem neznamenala